

ARGENTINA I XILE

Xavier Moret

Per la Patagònia i la Terra del Foc

Tushita edicions

ARGENTINA I XILE

Xavier Moret

.....

Per la Patagònia i la Terra del Foc

Tushita edicions

Per la Patagònia i la Terra del Foc

Xavier Moret

Primera edició: febrer de 2024

© del text i les fotografies: Xavier Moret (excepte allà on s'indica el contrari)

© 2024 Tushita edicions

www.tushitaedicions.com

info@tushitaedicions.com

Disseny de la col·lecció, tractament de les cobertes i mapes: Marc Ancochea.

Maquetació: Sir Gawain & Co.

© Fotografia de l'autor a la solapa anterior: Arxiu personal Xavier Moret.

Imprès a: Romanyà Valls

ISBN: 978-84-126988-8-6

Dipòsit legal: B 3916-2024

Thema / IBIC: WTL, DNB, 1KLSA-AR-E, 1KLSA-AR-EE, 1KLSH-CL-E, 2ADC, 3M, BG, 3J

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni el seu tractament informàtic, ni la seva transmissió a través de qualsevol mitjà, bé sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per enregistrament o d'altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Fotografia de la portada: Vagó de tren abandonat enmig de la Patagònia Argentina (©Enric Soler).

Fotografia de contraportada: Carretera de *rípio* a prop dels Andes (©Enric Soler).

Nota prèvia

Aquest llibre inclou, a la part central, *El català de la Terra del Foc*, un llibret que vaig publicar l'any 2003 i que fa anys que està exhaurit. Hi narro la meva visita a l'estancia La Catalana, fundada el 1925 per Jacint Puget, un personatge de Barcelona a qui Josep Pla va dedicar el 1961 el llibre *Un senyor de la Terra del Foc*. A l'hora de reeditar-lo m'ha semblat oportú afegir-hi la narració del viatge que vaig fer per la Patagònia. D'aquesta manera, penso, amplio l'horitzó viatger i em puc esplaiar sobre la fascinació que em produeixen tant la Patagònia com la Terra del Foc.

Índex

Pròleg: La temptació de l'infinit | 13

Primera part:

LA PATAGÒNIA ARGENTINA | 19

1. Bariloche, els Andes i els llacs | 21
2. «El Bolsón, poble a favor de la vida» | 29
3. Butch Cassidy i Sundance Kid a Cholila | 37
4. El monstre del llac Epuyén i la ciutat perduda de Trapalanda | 43
5. Parlant de la Patagònia amb l'historiador Osvaldo Bayer | 49
6. «Asado» i un concert de Serrat: una jornada molt argentina | 57
7. El somni d'una Nova Gal·les | 67
8. Península Valdés: els pingüins i el rastre de Darwin | 75
9. El Calafate i el «boom» del turisme | 85
10. El Perito Moreno, la glacera de la fi del món | 93
11. Navegant pel Lago Argentino | 103
12. Cerro Torre: el crit de pedra | 109
13. La Patagònia del doctor Domènech | 115
14. El desert patagònic i Río Gallegos | 121
15. Naufragis | 131

Segona part:

EL CATALÀ DE LA TERRA DEL FOC | 135

1. La màgia d'Ushuaia | 137
2. El penal de la fi del món | 145
3. La trista història de Jimmy Button | 151
4. Camí de Río Grande | 159

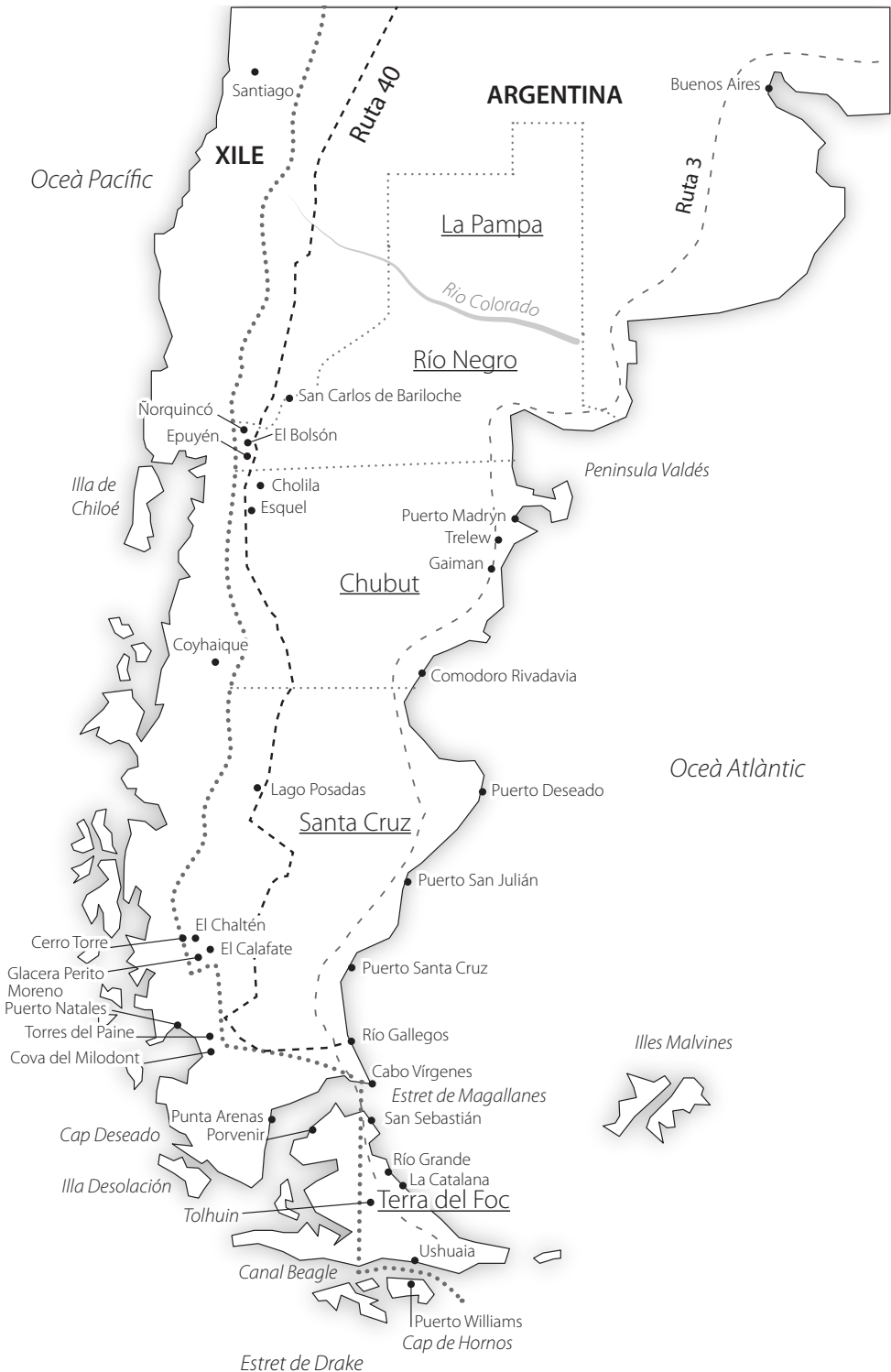
5. El ric món de les «estancias» | 169
6. José Menéndez i el Chanco Colorado | 175
7. Els Bridges, amics dels indis | 181
8. La Catalana | 187
9. Tolhuin, el cor de l'illa | 197
10. La Catalana sota el sol | 205
11. El canal del Beagle i l'*estancia* Haberton | 211

Tercera part:

LA PATAGÒNIA XILENA | 219

1. Punta Arenas i el vent implacable | 221
2. Menéndez y Braun, Sociedad Anónima | 229
3. Puerto Hambre, Fuerte Bulnes i l'estret | 239
4. Puerto Natales i la cova del Milodont | 247
5. L'esplendor de Torres del Paine | 259
6. Tancant el cercle patagònic | 263

Bibliografia | 269

PRÒLEG:

LA TEMPTACIÓ DE L'INFINIT

Sempre he pensat que la Patagònia és el lloc ideal per experimentar un renaixement de la imaginació mentre fem una immersió a fons en una naturalesa espectacular. Allà podem fer saltar a miques la rutina que ens atenalla, oblidar els desastres provocats per un cert model de civilització i somiar desperts en utopies i viatges meravellosos. I em consta, perquè ho he parlat amb molts amics, que no soc l'únic que ho pensa. En tractar-se d'un territori llunyà, emboirat i nebulós, almenys pel que fa a la mentalitat europea, fa temps que la Patagònia s'ha convertit en un escenari eminentment literari que té la capacitat d'exercir de gran catalitzador de somnis.

El suís Blaise Cendrars mai va viatjar a la Patagònia, però el 1913 va escriure a *Proses del Transiberià*: «Tan sols em queda la Patagònia, tan sols la Patagònia s'avé a la meva immensa tristesa». Uns anys abans, William H. Hudson, un anglès nascut a Buenos Aires el 1841, va escriure emocionat a *Días de ocio en la Patagonia*: «¡La Patagònia era allà, per fi! ¡L'havia vist tan sovint en la meva imaginació! ¡Havia desitjat tantes vegades visitar aquest desert solitari, no trepitjat per l'home, per descansar ben lluny en la seva pau primitiva i desolada, apartat de la civilització!». I tenim també, per descomptat, el testimoni del britànic Bruce Chatwin, un renovador de la literatura de viatges que es va consagrar el 1977 amb la publicació d'*A la Patagònia*, un llibre que, tot i que alguns argentins el menyspreen, sempre quedarà com a referència per als que visiten, o anhelan visitar, ni que sigui per mitjà de la lectura, aquesta immensa regió allunyada de tot i de tothom. Va ser en aquest llibre, per cert, on vaig llegir una frase d'aquestes que

t'afanyes a subratllar: «La Patagònia és una amant exigent. ¡És una fetillera! T'atrapa en els seus braços i mai et deixar anar».

El xilè Luis Sepúlveda, un dels molts sudamericans que es van haver d'exiliar a Europa per culpa de les terribles dictadures del con sud, també va fer una incursió literària en aquesta regió en alguns dels seus llibres, en especial a *Patagonia Express*, mentre que el nord-americà Paul Theroux s'hi va passejar amb el seu *Old Patagonian Express* i el català Enric Soler i Raspall es va dedicar a recórrer els escenaris de la Patagònia de Chatwin per construir el relat de *Per la Ruta 40*. Tots ells em van ajudar amb els seus llibres a construir-me una imatge precisa de l'imaginari que em podria trobar en aquesta part del món.

Haig d'admetre, però, que l'obsessió per la Patagònia em ve de molt abans. Recordo que quan de petit llegia sobre la Patagònia argentina la imaginació se'm disparava i em veia vivint infinitat d'aventures per aquesta terra escasament poblada que s'estén al sud del riu Colorado, entre la gran barrera dels Andes i l'oceà Atlàntic, amb la desolació, la soledat, el fort vent, els grans ramats, les *estancias* i els núvols de pols com elements dominants. «Quan sigui gran, aniré a la Patagònia», em repetia mentre contemplava en un gran atlas un mapa de Sudamèrica o una il·lustració d'un gegant *patagon*, tal com els va veure Fernando de Magallanes en la volta al món que va fer l'any 1520. En aquell temps jo ja estava convençut que la Patagònia, la Terra dels Patagons, havia de ser per força un lloc únic, meravellós, que ben poc tenia a veure amb el món urbà i europeu on jo vivia. Estava convençut que, quan hi anés, el sud del sud no em defraudaria gens.

Vaig trigar molts anys en viatjar a la Patagònia, però quan per fi hi vaig anar em va meravellar des del primer moment, segurament perquè ja hi estava predisposat. Era impossible que no em fascinés. Aquell paisatge immers en una solitud atà-

vica, la presència d'unes muntanyes impressionants, la immensitat de la plana, el silenci blanc de les glaceres, els ramats infinits, els *gauchos* hermètics i hieràtics i l'elegància d'unes *estancias* que semblaven ancorades en un temps passat em van captivar com mai ho havia fet cap altre lloc a la Terra.

Abans d'emprendre el viatge, els meus amics argentins em van intentar convèncer que la idea romàntica que m'havia fet de la Patagònia a través dels llibres tenia ben poc a veure amb la realitat. «Has llegit coses meravelloses sobre la Patagònia», em va dir un d'ells, l'Alberto, un psicòleg de Buenos Aires, «però també val la pena recordar el que va escriure el gran Borges: «Allà no s'hi troba res. A la Patagònia no hi ha res». Per desgràcia, aquesta és la gran veritat». Altres amics van afegir que la Patagònia era «una pampa infinita», un paisatge que cansava de tan repetitiu com era, una «pura nada» amb unes distàncies enormes, incomoditats sense fi i molta, molta, moltíssima pols, però per molt que ho van intentar no van aconseguir treure'm del cap la idea d'anar-hi. Tampoc quan van afegir amb un somriure indulgent que la Patagònia era molt bonica vista de lluny, o en un mapa, però que perdia molt en la distància curta. Que ho preguntessin sinó als molts colons que s'havien vist obligats a emigrar-hi, farts al cap de ben pocs dies de lluitar contra una naturalesa erma que es negava a doblegar-se; o a alguns represaliats polítics dels anys de la dictadura que hi havien estat deportats. Per molt que insistissin, però, jo pensava: ¿Com gosen dir que són poc recomenables les grans planes on cavalquen els *gauchos*, una terra on hi ha una infinitat de caps de bestiar i *estancias* amb salons elegants, biblioteques i butaques importades d'Europa, les muntanyes nevades, els grans llacs, els rius indòmits i les glaceres que evoquen mons antics, un món, en definitiva, on habiten tota classe de llegendes?

Si anem a les xifres, encara que ja sabem que no sempre són la font més fiable per interpretar la realitat, la Patagònia argentina ocupa uns vuitcents mil kilòmetres quadrats, una tercera part de la superfície total del país i gairebé el doble de la superfície d'Espanya. Si li sumem la part xilena, s'acosta al milió de kilòmetres quadrats, tot i que tothom m'insistia, abans d'emprendre el viatge, que la Patagònia xilena era molt diferent de l'argentina. La primera és un enorme territori que de tan extens sembla que aspira a l'infinit, un gran pla inclinat que baixa des dels pics nevats dels Andes fins a les costes solitàries i a vegades abruptes de l'oceà Atlàntic, amb múltiples ferides provocades per unes *cañadas* que es revolucionen quan plou a bots i barrals; la segona, com sol passar per tot Xile, és una estreta franja de terra arraconada entre els Andes i l'oceà Pacífic on domina la sensació d'una naturalesa salvatge i on les grans planes són sovint tan sols una hipòtesi llunyana.

Jo somiava, però, visitar-les, les dues patagònies, tant l'argentina com la xilena, i no estava gens disposat a renunciar al meu somni.

He tingut la sort, en els últims trenta anys, de viatjar unes quantes vegades a la Patagònia, ansiós de reconciliar-me amb el somni infantil que relacionava aquesta terra amb l'escenari ideal per a l'aventura. La primera vegada que hi vaig anar em van enlluernar els espais infinits, la naturalesa de gran format i una llum especial, única; la segona ja vaig saber que mai em cansaria de tornar-hi. I així ha estat. Tan bon punt aterro a la Patagònia em sento com si hagués arribat a un lloc remot on em sento en pau amb mi mateix i amb el món, un lloc on la imaginació es pot expandir sense límits, un lloc que, com ja va intuir Blaise Cendrars, permet superar totes les tristeses.

Antonio Pigafetta va escriure que quan Magallanes va fer la primera volta al món, el 1520, va anomenar «patagons» als indis tehuelches que va trobar al sud del Riu de la Plata. Sembla que Magallanes es va fixar en els grans peus d'aquests indis i per això els va qualificar de «*patagoes*», que en portugués significa més o menys «peus grans». És per això que aquella terra va rebre el nom de Patagònia. Segons Pigafetta, el cronista d'aquell llarg viatge, «aquell home era tan gran que el nostre cap amb prou feines si arribava a la seva cintura». Exagerava, però més de dos segles després, el 1789, el cronista Alejandro Malaspina també va quedar admirat de l'alçada dels patagons i va decidir mesurar-ne l'alçada amb exactitud. El resultat va ser aquest: sis peus i deu polzades, és a dir, dos metres i deu centímetres.

La Patagònia argentina s'estén, de fet, des del riu Colorado fins a l'estret de Magallanes, però la província batejada amb aquest nom inclou també la Terra del Foc, situada més enllà de l'estret, i fins i tot, encara que de manera virtual, les Malvines, unes illes per les quals els argentins van lliurar la seva última guerra, el 1982, que va acabar amb una derrota traumàtica enfront de les tropes britàniques.

—De Buenos Aires a Ushuaia, l'última ciutat argentina, hi ha uns dos mil set-cents kilòmetres —em va comentar el Rodolfo, un amic *porteño*, periodista de professió, quan li vaig parlar del viatge que pensava fer per aquelles terres.

—Si amb això em vols dir que la Patagònia és un territori enorme, perds el temps —li vaig replicar amb un somriure—. Ja fa temps que me n'he adonat.

—El que et vull dir és que no pretenguis fer-la tota per carretera —va precisar—. T'afartaràs d'empassar-te kilòmetres i més kilòmetres per un paisatge monòton i unes carreteres que en molts casos no són ni asfaltades. Són tan sols «*caminos de ripio*».

Caminos de ripio... L'expressió em va fer gràcia la primera vegada que la vaig sentir. Potser perquè *ripio* sona en castellà

a vers popular, a rima fàcil, però de seguida vaig aprendre a associar-la amb la grava de les pistes patagòniques. Per altra banda, les paraules de Rodolfo em van convèncer de que, si no volia eternitzar-me en el viatge, hauria de volar entre algunes ciutats d'aquell territori immens. Tenia molt clar que el meu propòsit de recórrer la Patagònia era absolutament irrenunciable, però el Rodolfo em va convèncer de que no tenia per què dedicar-hi uns quants mesos, ja que la podia recórrer per trams i tornar a Buenos Aires de tant en tant per marcar el que ell en deia «un parèntesi necessari, terapèutic», com el bussejador que cada pocs minuts treu el cap a la superfície per poder respirar.

Sempre que contemplo un mapa de l'Argentina em crida l'atenció el Gran Buenos Aires, la regió on viu un terç de la població total del país. És cert que al país hi ha altres ciutats, però a mesura que t'allunyes de la capital, i sobretot quan et dirigeixes cap al sud, t'adones que el territori es va despoblant paulatinament fins assolir, a la Patagònia, una densitat de tan sols un habitant per kilòmetre quadrat. La conclusió és clara: la Patagònia és un territori enorme i, en bona part, buit, ideal per omplir-lo amb tota mena de projectes utòpics. Deu ser per això que quan algú de Buenos Aires es proposa tallar amb tot i encetar una nova vida de seguida li ve al cap instal·lar-se a la Patagònia, la terra on habiten els somnis, segons alguns, i la terra on se succeeixen els fracassos, segons uns altres.

La Patagònia, fos com fos, m'estava esperant, i jo tenia molt clar que, malgrat els auguris pessimistes d'alguns amics argentins, no estava disposat a retardar el viatge.

PRIMERA PART

LA PATAGÒNIA ARGENTINA

BARILOCHE, ELS ANDES I ELS LLACS

En la meva primera incursió a la Patagònia, en ple estiu austral, vaig volar a San Carlos de Bariloche des de Buenos Aires. Els meus amics *porteños*, sempre tan agorers, ja m'havien avisat que aquella era una Patagònia *light* venuda descaradament al turisme, una terra que, segons em deien, tenia ben poc a veure amb l'essència d'aquesta gran regió, però els mapes deixaven ben clar que allò també era la Patagònia. I, al cap i a la fi, per algun lloc havia de començar el viatge.

El meu pla consistia, de fet, en anar coneixent la Patagònia a base de salts, començant per la part situada més al nord i acabant a l'extrem sud, a la zona que comprèn l'estret de Magallanes i la Terra del Foc. És a dir, allunyant-me cada vegada més de la gran ciutat de Buenos Aires i de les idees preconcebudes. Com aperitiu, doncs, m'havia decidit per fer un tast de tan sols uns dies per San Carlos de Bariloche i els voltants.

Durant el vol a Bariloche, d'unes dues hores de durada, em vaig fixar en què gairebé tots els passatgers eren argentins que anaven de vacances als Andes. El que més hi havia eren famílies completes, amb parelles bronzejades i vestides amb roba de marca, que de tan impecables semblaven escapades d'un anunci, i nens mogudets que es feien notar a base de fer el rapatani i de deixar anar de tant en tant uns xiscles eixordidors.

—A l'hivern anem a Bariloche a esquiar i ara, a l'estiu, hi anem a fer senderisme per la muntanya i els llacs —em va

explicar el veí de seient, un enginyer de quaranta-i-pocs anys que duia una camisa de polo de la marca La Martina, amb un gran número 2 a l'esquena. Va afegir que viatjava en companyia de la dona, una rossa presumida que es mirava en un mirallet cada dos per tres per comprovar que tot era al seu lloc, i de dos fills entre deu i dotze anys—. ¿És la primera vegada que hi vas?

—Sí, m'estreno a la Patagònia —vaig admetre.

—T'agradarà —va somriure—. És el més semblant a Suïssa que trobaràs en tota l'Argentina.

—¿Suïssa? —em vaig posar en alerta. Mai en els meus somnis havia associat la Patagònia amb aquell país centre-europeu ple de muntanyes, vaques, llet, xocolata, cases de fusta i rellotges de cucut.

—A l'estiu s'ha de fugir de Buenos Aires —va pontificar el Carlos, molt segur d'ell mateix—. És massa calorós. Fa uns dies vam arribar als quaranta graus —va esbufegar—. És insuportable... A Bariloche s'hi està molt millor. T'aconsello, per cert, que vagis a la Colonia Suïza. És un lloc encantador, amb casetes de fusta i una Aldea Duende on hi viuen gnoms, faunes, follets...

Em vaig apuntar el nom de la Colonia Suïza, més que res per no visitar-la. Si hi havia una cosa que tenia clara és que no anava a la Patagònia per veure una imitació infantiloide del país de la Heidi.

Quan l'avió va encarar la pista d'aterratge, vaig poder veure per la finestreta l'escenari idíl·lic on està situat Bariloche, a la ribera del llac Nahuel Huapi i amb les altes muntanyes dels Andes com a majestuós teló de fons. Un cop al centre de la ciutat, però, les moltes cases que imiten l'arquitectura alpina i les botigues amb les parets folrades de fusta que venen xocolata, *alfajores*, banderetes suïsses, caramels de *dulce de*

leche i gnoms de fusta de totes les mides imaginables em van fer témer que acabava d'entrar en una mena de parc temàtic a gran escala, marcat pel gust centreeuropeu dels colons alemanys que havien poblat aquella regió molts anys enrere.

Els llacs, les muntanyes i el paisatge en general acostumen a endur-se tot el protagonisme a Bariloche. S'ho mereixen, però la imatge que a mi em va quedar gravada va ser la que vaig contemplar en ple centre de la ciutat, al passeig Mitre. Estava assegut en una terrassa, prenent el sol mentre em bevia sense pressa una cervesa, quan va aparèixer per la cantonada un gos vagabund extremadament prim, esquelètic, d'aquells que estan escarmentats de tan rebre i miren a tot arreu amb desconfiança. Poc després va aparèixer una camioneta de la policia; en va baixar un agent uniformat i, amb ell, un home amb pantalons inflats, botes i barret de *gaucho*, amb un llaç a la mà, que semblava sortit d'un anunci de la Pampa. Després de fer voleiar el llaç per damunt del cap, el va llançar amb gran habilitat contra el pobre gos, com si estigués participant en un espectacle de rodeo a Texas. El llaç va caçar el gos al primer intent i l'home va arrencar a córrer cap a l'animal, el va immobilitzar amb un genoll al coll, li va posar un murrió, el va aixecar amb els dos braços i el va dur cap a la camioneta, on el va tancar en una gàbia mentre el pobre animal no parava de gemegar.

Els clients de la terrassa, gairebé tots turistes argentins àvids de sol i aires de muntanya, van aplaudir aquella acció tan pel·liculera com si fos un espectacle més dels molts que ofereix Bariloche a l'estiu.

—Un mètode genuinament argentí de combatre la plaga de gossos vagabunds —va celebrar amb un gran somriure una noia que seia a la taula del costat.

—És la primera vegada que veig a algú fent anar el llaç —li vaig comentar, astorat—. Et confesso que mai em vaig imaginar que veuria una cosa com aquesta en una ciutat.

—¡Benvingut a la Patagònia! —va accentuar el somriure.

La noia es va presentar: es deia Claudia Schumacher. Era rossa, jove, guapa, riallera i simpàtica i, malgrat el cognom alemany, parlava amb un accent marcadament argentí.

—El meu pare sempre diu que l'Argentina no és un país seriós —em va explicar quan es van endur el gos—. Esclar que ell és alemany i jo ja vaig néixer aquí i em sento molt argentina. Si ell veiés el que acabem de veure segur que em diria la seva frase preferida: «L'Argentina no és un país seriós».

La Claudia em va preguntar a continuació si havia sentit a parlar del pilot Michael Schumacher, amb qui tenia en comú el cognom. Per descomptat que el coneixia, ja que en aquells anys havia guanyat uns quants títols de Fórmula 1 i era una estrella a nivell mundial.

—Doncs molt bé —va somriure, disposada a explicar-me una anècdota, cosa que acostuma a encantar als argentins, en general grans narradors orals—: Un dia anava amb el meu pare per l'autopista i ens va aturar la policia per excés de velocitat. El meu pare, que era qui conduïa, va acceptar la multa sense protestar, ja que era conscient que superava el límit i, segons la seva mentalitat protestant, era mereixedor d'un càstig. L'agent li va demanar el permís de conduir i, quan va llegir el cognom, va somriure i li va dir: «Perdoni'm, senyor. Dient-se Schumacher, vostè pot anar a la velocitat que vulgui».

—El cognom el va salvar —vaig riure amb ella.

—Va ser una sort, sí, però el meu pare, pessimista de mena, no s'ho va prendre bé —va continuar la noia—. Quan ens vam allunyar del policia, va remenar el cap i em va dir: «Ja veus que tinc raó quan dic que l'Argentina no és un país seriós».

Em va agradar l'anècdota i ho vam celebrar amb una explosió de rialles. Després la Claudia es va posar a parlar de les

moltes nacionalitats que conflueixen a l'Argentina. Hi havia grans comunitats d'origen italià i espanyol («gallegos»), però també alemanys, galesos, anglesos, escocesos, croates, armenis, sirians, libanesos, russos, ucraïnesos i de molts altres països. «Argentina, va resumir, era el que se'n diu «un *melting pot*», «un *crisol de culturas*».

—La primera generació d'emigrants sol conservar els costums, la cultura i la llengua d'origen —em va aclarir—, però els fills ja ens sentim cent per cent argentins.

Em vaig quedar tan sols un parell de dies a Bariloche, badant amb els aparadors de les botigues, els bars i els restaurants i fent llargues caminades per la muntanya i per la ribera del llac. No vaig anar a la Colonia Suïza, per descomptat. Un dia, però, em vaig acostar al Museu de la Patagònia, situat a l'edifici del Centro Cívico, una mola amb molta pedra vista, pissarra i fusta que se suposava que seguia «l'estil d'arquitectura patagònic». Datava dels anys quaranta, però als anys noranta l'havien renovat insistint en la mateixa estètica.

A l'interior del museu em vaig poder il·lustrar sobre la geografia, la geologia, la fauna i la flora de la Patagònia, i també sobre la història, l'art rupestre i els pobles indígenes de la regió. No hi vaig saber trobar, però, cap referència al milodont, un peressós gegant prehistòric que se situa a l'origen d'*A la Patagònia*, el celebrat llibre del britànic Bruce Chatwin. Al cap i a la fi, va ser perquè hi havia un tros de pell d'aquest animal en una vitrina a casa de la seva àvia que l'escriptor britànic va decidir anar cap allà.

El que més em va cridar l'atenció del museu va ser el pavelló dedicat al pèrit Francisco Pascasio Moreno (Buenos Aires, 1852-1919), l'explorador, naturalista i geògraf dels Andes que es va enfilem a la glòria quan van posar el seu nom a la gla-

cera més bonica de l'Argentina, el Glaciari Perito Moreno, a més d'una població, un parc nacional i molts carrers de la Patagònia. En la seva feina de fixar els límits fronterers de l'Argentina amb Xile, Moreno va tenir una vida aventurera: va recórrer els Andes cavalcant dalt una mula i, en una de les seves expedicions, el 1880, va ser capturat pels indis tehuelches i condemnat a mort. En un episodi d'aires tintinaires, va aconseguir escapar just el dia abans de l'execució prevista.

Moreno, defensor de les comunitats indígenes, va escriure el 1897: «Declaro que no hi va haver cap raó per anorrear les poblacions d'indis que vivien al sud del llac Nahuel Huapi... Aquests assentaments indígenes ens haurien estat de gran ajuda per a l'aprofitament de la Patagònia, com ho són avui els supervivents que queden d'aquelles tribus desallotjades pels dipositaris dels certificats amb què es va premiar l'extermini de l'indi».

En una iniciativa que pretenia ser protectora, el pèrit Moreno es va arribar a endur al Museo de la Plata, el mateix on s'exposen restes del famós milodont, a Modesto Inacayal, el cacic dels indis de la regió del Chubut que havia estat arrestat per l'exèrcit argentí en l'anomenada Conquesta del Desert. El cacic, juntament amb onze persones més (la família i altres indígenes), va viure al recinte del museu en una llibertat relativa; de dia podien circular, però de nit els tancaven sota clau. El 1887 va morir, en circumstàncies no aclarides, en una habitació del museu. Els seus ossos van ser exhibits durant cinquanta anys en una vitrina, i no va ser fins al 1994 que les seves restes van ser lliurades als seus descendents.

—En aquesta vitrina poden veure el crani i el ponxo de Cipriano Capriel, un cacic indígena mort pel seu germà, que el considerava un traïdor, el 1874 —vaig sentir que deia un guia a un grup de turistes.

—¿I com és que són en un museu a Bariloche? —vaig alçar la veu.

—El perito Moreno ho considerava una de les seves possessions més preuades —em va dir mentre em mirava de dalt a baix, com si fos un intrús—. Va ser ell qui en va fer donació al museu.

Se'm feia estrany veure un crani humà amb nom i cognom en una vitrina, però la museologia mai ha estat el meu fort. Em vaig abstenir, doncs, de fer cap comentari. De tota manera, confesso que em va alegrar llegir uns anys després que el 2018 tant el crani com el ponxo van ser tornats a la família Capriel. El pas del temps, pel que es veu, es va encarregar de fer una certa justícia, encara que segurament massa tard, amb els cacics indis que havien estat expulsats de les seves terres durant la conquesta de la Patagònia per part dels colons vinguts d'Europa.

Fos com fos, la meva visita a Bariloche va servir per refermar-me en la idea que no aprendria el que era la Patagònia ni passejant pels carrers d'aquella ciutat amb vocació suïssa ni entre les quatre parets d'un museu. El que havia de fer com abans millor era començar a recórrer aquella terra amb fama d'inhòspita, desolada i literària. Va ser aleshores quan vaig decidir que ja en tenia prou de Bariloche i em vaig comprar un bitllet d'autobús per anar-me'n l'endemà mateix a El Bolsón, una població patagònica amb fama d'alternativa que es trobava a un parell d'hores de Bariloche en direcció sud.

Confiaua que a El Bolsón hi trobaria la Patagònia que estava buscant. O, si més no, una part de l'encant que s'atribueix a aquest immens territori.

«Sempre he pensat que la Patagònia és el lloc ideal per experimentar un renaixement de la imaginació mentre fem una immersió a fons en una naturalesa espectacular. Allà podem fer saltar a miques la rutina que ens atenalla, oblidar els desastres provocats per un cert model de civilització i somiar desperts en utopies i viatges meravellosos. I em consta, perquè ho he parlat amb molts amics, que no soc l'únic que ho pensa. En tractar-se d'un territori llunyà, embotat i nebulós, almenys pel que fa a la mentalitat europea, fa temps que la Patagònia s'ha convertit en un escenari eminentment literari que té la capacitat d'exercir de gran catalitzador de somnis (...).

Va ser en el llibre de Bruce Chatwin, *A la Patagònia*, on vaig llegir una frase d'aquestes que t'afanyes a subratllar: «La Patagònia és una amant exigent. ¡És una fetillera! T'atrapa en els seus braços i mai et deixar anar». (...) Haig d'admetre, però, que l'obsessió per la Patagònia em ve de molt abans. Recordo que quan de petit llegia sobre la Patagònia argentina la imaginació se'm disparava i em veia vivint infinitat d'aventures per aquesta terra escasament poblada que s'estén al sud del riu Colorado, entre la gran barrera dels Andes i l'oceà Atlàntic, amb la desolació, la soledat, el fort vent, els grans ramats, les estancies i els núvols de pols com elements dominants. «Quan sigui gran, aniré a la Patagònia!», em repetia... (Xavier Moret, al pròleg)

El llibre inclou «El català de la Terra del Foc».

